

Федерализъм и централизъм
Рудолф Рокер

ЗА ФЕДЕРАЛИЗМА И ЦЕНТРАЛИЗМА

От десетилетия все по-често и политици, и управляващи заговориха за "федерализма". САЩ бяха обособени преди повече от 200 години. Кантонална Швейцария, бившият Съветски съюз. Федерална република Германия и дори арабските емирства бяха създадени на базата на федералното обединение, на териториално независими общества. В наши дни Европа усилено изгражда Федерация на европейските държави.

Всичко това прави особено актуална и необходима брошурата на германския анархист и теоретик на анархистическото движение от световен мащаб Рудолф Рокер. Авторът разглежда на достъпен език и с прецизна аргументация тези две форми на обществена организация. Човечеството живее на общества още от своето зараждане. Родът е неговата първа организация. С появата на държавите започва принудително централизиране и създаване на насилствените властнически и робски устроени човешки общества. Със създаването на монархистическата институция отделни родове като Стюартите, Романовци, Хабсбургите и др. с помощ от рицарските банди и с държавите унищожават свободните градове и техните съюзи; италианските градове-републики, ханзейския съюз, свободните градове от Нижни Новгород и Псков до Дубровник в Далмация, в Германия и Холандия. С Великата френска революция, Парижката комуна, Дрезденското и Лионското въстание и особено след Втората световна война започна възраждането на Федерализма. За съжаление той не е този на народите, а на държавите. Премахването на границите и митническите бариери в Европа облагодетелства не нейните граждани, а bankerите и търговците.

Това крие опасност от израждане и може да има фатални последици, каквато е съдбата на много общественоползени институции и организации, гилдиите например, свободното университетско образование, читалищата, кооперациите в България и всевъзможните свободни сдружения в международен мащаб.

Брошурата на Рудолф Рокер ще ни помогне да се запознаем с историята, с истинското съдържание и същност на федерализма като свободна и доброволна организация на всички видове човешки общества.

Според анархистите тези общества трябва да представляват обединения, започващи по места в самоуправляващите се общини, тяхното федериране в областен, национален и световен мащаб. Те трябва да заместят съвременните централистични, държавни и ненародни обединения, каквито са ООН, НАТО, ОНД и Европейската общност, създадени от правителства, банкери и търговци.

Крайната цел на такова федериране е премахването на границите и създаването на една световна конфедерация от истински свободни и независими съюзи на всеки федериран народ и народност, на техните икономически, социални, културни и духовни организации. Само тяхното доброволно обединение, със запазване на пълната им автономност ще доведе до истинско освобождение и благоденствие на човечеството.

Желязко Петков

ФЕДЕРАЛИЗЪМ И ЦЕНТРАЛИЗЪМ

Когато разглеждаме различните течения и направления в едно движение, винаги трябва да изхождаме от следното основно положение.

Докато това движение съществува, сред него винаги ще има различни мнения. Те не всякога произлизат от различното схващане на нещата, а по-скоро намират произхода си в различието на темперамента и личната енергия на всеки. И това е добре. Защото ние всички сме хора и няма нищо вечно между нас. Най-добрите биха могли да се мамат и затова трябва да се проверява всяко мнение, продиктувано от добра воля и честни намерения, и да не се възприемат другите безусловно. Дори поддържам еретическото мнение, че няма абсолютна истина и че всичко, което през известно време ние възприемаме за истина, се направлява от съответното състояние на нашите познания по това време. Това, което днес е истина, утре ще

бъде може би отживелица, защото за нашето познание ще са се открили нови по-широки перспективи. Тогава ние ще отхвърлим погрешното и ще формулираме ново становище, без да твърдим, че новият поглед върху явленията на живота е един завършек и всичко вече е разрешено. Не, в същността на нашето духовно развитие е между хората да съществува един безкраен стремеж напред. От това пък следва същевременно, че изходните точки на нашите идеи и миогледите на нашето познание не могат да бъдат при всички хора едни и същи. Може би тази нееднаквост в схващанията е действителната пружина на всеки духовен прогрес. Ако обаче това е тъй, то ние трябва да разберем, че всяко отделно мнение има само условна и относителна стойност. Констатацията трябва да ни насочи да се отнасяме толерантно спрямо другите и да не свеждаме всички идейни противоречия и различия в мненията до зложелателност или лично пристрастие и превзетост. Толерантността трябва да бъде основата на всяко голямо социално движение, изградено върху принципа на свободата, тъй като само чрез отдаване нужното уважение на чуждите мнения ние придаваме истинска сила на нашето собствено схващане.

Аз съм на мнение, че деветдесет и девет процента от всички спорове, които занимават движението ни през последните две години, се дължат не толкова на зла воля, колкото на формата, в която се излагат известни различия в мненията. Различията в мненията трябва да се излагат по възможност обективно и без лични заядки и клевети, особено между другари от едно и също движение, които в своите борби и стремежи разчитат винаги едни на други. Промъкнат ли се във взаимните разисквания личните кавги и дребнави интриги всяко честно познание става невъзможно, а всяко помирение - немислимо. Там, където е можело да има плодотворна размяна на мисли, настъпва черно недоверие, а щом веднъж хората станат недоверчиви един към друг, те почват да не признават и най-благородните мотиви на мнимия противник и биват несправедливи в преценките си.

Нека разберем най-сетне, че няма абсолютни ангели и дяволи между хората и че е нелепост да искаме да отречем всички добри качества и способности на някого, с когото по една или друга причина сме скарани. Малко повече чувство на такт и взаимна толерантност лесно биха ни спестили много неприятни часове, с голяма полза за движението. Ние спорим и се караме за хиляди най-нищожни работи и трупаме повторения след повторения. Изливаме си злъчката - и наричаме това принцип, и се учудваме още, че подобен начин на постъпване убива у най-добрите между нас желанието за работа. Това преживяхме в Дюселдорф, същото до известна степен преживяхме и тук. В течение на два дни аз слушах цялото това празнословие и тихо си задавах въпроса: Какво би станало, ако силата на обстоятелствата ни беше събрала тук, за да вземем решение относно преизграждането на обществото върху нова база, и ако трябваше да се погрижим то да не остане без хляб! Но аз съм убеден, че ако ние тогава прахосвахме времето по същия начин, в течение на няколко седмици обществото би умряло от глад. (Живо одобрение)

Не трябва да теглим всяка дума с аптекарски везни, а да се стремим да преценяваме хората повече според мотивите им, вместо по голите им думи; трябва също да се мъчим да не претрупваме другарите с нищо неизразяващи упреци и да им нанасяме с това излишни оскърбления, които като отровен шип се вдълбават в душата и убиват всяка възможност за другарско разбирателство. Да търсим грешките винаги пред собствената си врата и да не съглеждаме такива само у другите. Няма нищо по-непоносимо в едно революционно движение от онази лицемерна, филистерска добродетел, която се шири навред с блясъка на безпогрешността и търси да открие сламката в околото на съседа. Ние сме представители на велика идея, която ще даде на човека една нова социална култура. Пред нас виждаме перспективите на ново бъдеще, което трябва да окриля волята ни и да увеличи силите ни. Ако това е тъй, тогава социализмът и анархизмът, идеалът, който е пред очите ни, не трябва да бъде един хубав блян за бъдещето, нещо като потир, който свещеникът показва само за няколко секунди на хората през време на големи празници, за да го заключи отново в свещения сандък. Не, още днес той трябва да ни служи за нравствен показател в ежедневието ни живот и да дава нов отпечатък на отношенията ни с близките.

Всичко това са неща, които на пръв поглед нямат нищо общо с федерализма и централизма. Ако всички дебати, които се развиха досега тук, не бяха тръгнали по съвсем безнадеждни пътища, нямаше и да споменавам за всичко това. Нека се надяваме обаче, че то ще допринесе да се даде на следващите разисквания по този въпрос една обективна база на разглеждане и че

ще се задълбочаваме повече в явленията, вместо вечно да се докосваме само до повърхността им. Днес ние живеем във време на крайности. Ужасните противоречия на съвременния обществен живот се проявяват все по-ясно във формата на рязко класово разграничение и по-ожесточени класови борби не само на икономическа почва. Тези противоречия се наблюдават във всички други области и довеждат до същите резултати. От една страна, монополизъмът и всички произтичащи от него последици задушават все повече и повече всички социални инстинкти у човека и отварят място на един сух индивидуализъм, който поставя за център на живота често най-малкия и дребнав личен интерес. От друга страна, така наречената капиталистическа цивилизация във формата на съвременната държава убива у човека всяко естествено чувство на индивидуалност. Все повече тя удавя всяка независима и самостоятелна подбуда в сивата мъгла на един бездушен униформизъм и едно безнадеждно шаблонизиране на всички неща. Ясно е, че това болно състояние на нашите обществени отношения трябваше да доведе до най-различни превратности в областта на мисълта, което в обикновения език се нарича израждане. Така напр. не е случайно, че поети и философи от нашата епоха са изпълнени от буйния стремеж да обявят война на всяка обществена връзка и принципно да отхвърлят всяка форма на нравственост. За известно време "въставането на индивида срещу обществото" беше станало философски лозунг, проникнал дълбоко в редовете на работническото движение. Чувстваха се грамадният натиск на днешната обществена система, в която отделният човек се явява само незначително колелце в един грамаден механизъм, и са въставали срещу това състояние на нещата, като много често са забравяли, че причините на злото са само в основите и формите на днешното общество, без да го отричат като такова. Тези крайни индивидуалистични идеи не бяха нищо друго освен естествена реакция срещу нивелиращата тирания на капиталистическото общество. Но в заключението си те бяха също като нея едностранчиви и въобще не засегнаха същността на въпроса.

Не му е тук мястото да проследяваме всички тези идейни направления с техните многообразни преплитания; за тази цел би била необходима отделна работа. Ние чувстваме обаче тяхното въздействие навсякъде, дори и в собственото ни движение, и то не в негова полза. В нашите редове има някои, на които тези идеи са завъртели главите и които предчувстват зад организацията някаква смет или в най-добрия случай виждат в нейното лице едно необходимо зло. И ние чухме някои от тях да се подиграват с всяка форма на морала и да поддържат твърдението, че класовата борба и морал са неща, които нямат нищо общо помежду си; дори моралът, като такъв, е бил едно хитро изобретение на господстващата класа, с което те хвърлят прах в очите на широката маса от експлоатирани и обезправени. Не се съмняваме в добрите намерения на другарите, които искат да внесат в движението подобни принципи, обаче мислим, че тези схващания не само че не търпят сериозна критика, но дори пряко вредят на движението и спъват естествения му развой.

За да можем да приказваме за същността на федерализма и централизма, ще трябва да се занимаем по-напред със същността на организацията въобще. Произходът на организацията се корени в обществения живот; обществото е първообразът на всяка организация и ние го срещаме само под такава форма. Върху произхода на обществения живот съществуват най-различни теории и не беше много отдавна, когато въпросът намери своето окончателно разрешение. Известният английски философ Томас Хобс твърдеше, че първоначално човек е водел съществуването си като изолиран индивид или фамилия и бил в постоянни борби с другите индивиди. В началото господствала "войната на всички против всички", която била водена с всичките оръжия на животинското зверство и жестокост. Едва по-късно ужасните последици на такова едно състояние подтикнали хората към обществени връзки и към установяване на държавен авторитет, който да възпира първоначалното зверство. С това започва периодът на същинската човешка култура. За Хобс държава и общество бяха равнозначещи понятия и човекът е бил творец на обществото.

С по-привлекателни краски е рисувал произхода на човешкото общество френският мислител Жан-Жак Русо. Той също е изхождал от положението, че хората първоначално са живели изолирано или на двойки; но противно на Хобс твърдял, че този период бил райски и че хората са били добри и кротки същества, докато са тясно свързани със земята и още не са разядени от

престъпленията на модерната цивилизация. Едва по-късно отделните индивиди и двойки са се обединили в обществени групировки, и то въз основа на един така наречен обществен договор, който образувал основата на човешкото общежитие.

Днес знаем, че както Хобс, така и Русо са грешили не само в схващанията си относно предполагаемия характер на така наречения прачовек, но и в тези за произхода на обществото. Никога не е съществувало такова състояние на земята, при което хора да са живели като изолирани индивиди или на малки фамилии. Всичко, което научното изследване може да ни даде върху живота на сега съществуващи примитивни племена и народи, и всички праисторически находки, които ни говорят за живота на човека в отдавна миналите, древни времена, ни доказват, че човекът е живял винаги в големи общества и е бил свързан с тесни обществени връзки. Не фамилията е била първата форма на общежитието, а еланът (кланът), родът. Фамилията се създава едва в много по-късно време на човешкото развитие.

Старото твърдение, че човекът е основател на обществения живот, е отдавна оборено. Не човекът е създавал обществото, а обществото е създавало човека. Нашите далечни прародители, които са стояли още отвъд прага на човека, са били вече съединени в общества и изпълнени със социални чувства същества, от които по-късният човек е наследил обществения инстинкт и примитивните начала на един морал. Човекът никога не е бил единично, а винаги родово същество, и теорията за абсолютно независимия, несвързан нито с времето, нито с обществото индивид не е нищо друго освен една отвлечена представа, която е съществувала само в ефимерните области на метафизичната спекулация, но никога в действителността. Прочее не вярвайте, че това, което формулира вашият мозък и което затрогва сърцето ви, е израз само на вашето лично аз. Не, в нас мъждеят впечатленията на цели генерации, които са ни предшествували, и из дъното на нашата душа хиляди скрити нишки водят към мъгливото царство на миналото. Всичко, което е живяло преди нас на тази

земя и ни е предадено по наследство, живее в нас. Виждаме, че е невъзможно да кристализираме нашето аз и че чистото абстрактно, произтичащо от само себе си аз на индивидуалистичните философии е само една празна формула, която не може да претендира за каквото и да е значение. Има само едно аз, социалното аз, което е съединено с хиляди връзки с обществото и в което всички възбуди и чувства на ближния намират естествен отзвук. Крайни индивидуалисти могат да съзират в този факт ограничение на така наречения им суверенитет и с ръце и крака да се борят срещу него; за мене то е едно грандиозно потвърждение на дълбоката принадлежност на всички същества едни към други и на тясната свързаност на отделното същество с всичко, което е било и което ще бъде. Изхождайки от това, аз съм на мнение, че най-висшата степен на човечност и на човешко чувство за личността е това състояние, при което всяка индивидуална нужда произтича от обществените инстинкти на човека.

Едва след като сме разбрали всичко това и сме се научили да го ценим, ще ни стане ясно в какво се състои работата с така наречения "аморалитет" на една декадентска философия. Подобни идеи могат да бъдат преценени само като акробатически фокуси на един изроден мозък. Нравствените отношения между хората не произхождат от внушението на така наречените висши сили, нито пък са рожба на плодородния дух на отделни избраници. Те се коренят в обществения живот на човека и могат да бъдат разбрани и обяснени само чрез него.

Ако човекът беше роден, за да живее като Робинзон Крузо на своя остров, и беше предоставен сам на себе си, тогава, естествено, не би имало и нравствени отношения. В момента обаче, когато се яви един "Петкан" в неговия живот, в същия този момент се развиват между него и другите нравствени отношения и организационни връзки; против които никакъв софизъм не може да помогне. Всички тези въпроси са били разглеждани и изяснявани всеотстранно в редовете на немските другари още преди двадесет и пет - тридесет години и трябва да се съжалява, че днес човек е принуден да повтаря пак същото. Теорията за свободната, суверенната и неподдаваща се на никакво външно влияние личност не е нищо друго освен един пъстроцветен сапунен мехур в чуждите на света области на абстрактната философия; и той се пръска в същия момент, щом дойде в допир с действителността. Всеки от нас е предоставен на влиянието на окръжаващата го среда и ближни. И това дори не е белег за слабост, а по-скоро един естествен израз на нашата вътрешна взаимопринадлежност.

Ако изхождаме от факта на обществения живот, с който нашето социално аз е тясно свързано в неразривни връзки, то ние трябва да потвърдим във всички случаи принципа на организацията, който произтича от това схващане на нещата. Но отвърщат ни - и това го чуваме доста често, че не е чисто техническата и организационна форма, която придава живот на едно движение, а това е духът, който изпълва неговите привърженици и ги тласка напред. Това възражение крие в себе си без съмнение една дълбока истина, но то въобще не засяга същността на работата и отнема същинския въпрос в друга област. Действително духът, който одухотворява едно движение, е първото предусловие за неговата вербална и победоносна сила и че от хора със закостенял мозък и изсъхнала душа никоя форма на организация не може да извлече каквото и да е. Но това абсолютно нищо не доказва срещу необходимостта от организация само по себе си. Както духът ни мисли само в определени форми, също тъй той се проявява веднага щом пристъпи от царството на идеите в

практическият живот и направи опит да превърне някоя мисъл, някоя идея - в практическа действителност. Духът самичък не съществува; той се манифестира само в рамките на нашия физически организъм. Без тяло няма дух или, по-добре казано, без тяло няма манифестиране на духа. Нашият физически организъм е, така да се каже, жилището на духа; само из него и чрез него този последният може да действа.

Поради това всяко аргументиране предимствата на духа и маловажността или дори вредността на организацията са само приказки без всяко значение. Както духът се проявява само в определени форми, така и всяко социално движение се проявява в определени организационни образувания, без които то не би могло да съществува. Тези образувания са, така да се каже, организъмът, от който се излъчват нови идеи и мисли в оръждаващия го свят. Те се допълват, както духът и тялото и не могат да бъдат отделени едно от друго.

Стигнали веднъж дотам да разберем необходимостта от организация, пред нас се изправя един нов въпрос - въпрос за формата на тази организация. От всички форми на организация, които са се създавали в течение на историята, федерализмът и централизмът са били винаги двата полюса, които са упражнявали най-голямо влияние върху външното формиране на общественото съжителство. Федерализмът и централизмът означават нещо повече от две различни технически форми на човешка организация; те същевременно отговарят на две мировъзрения у човека и вървят ръка за ръка с две различни фази на нашето историческо развитие.

В общественото развитие на човека има съзидателни и разрушителни периоди, периоди на градеж и периоди на разложение. Това разграничение не трябва да се схваща буквално, напр. в смисъл, че през едните периоди само се строи, а през другите - само се руши. Не, така не трябва да се разбира. По-скоро аз бих желал това да се схваща тъй: има периоди, през които дори и разрушителните сили допринасят за вътрешното заздравяване и сплотеност на обществото; а има други периоди, през които дори и творческото действие и съзидателната деятелност на отделните индивиди са насочени въпреки всичко към вътрешното разложение на обществените връзки. Би могло също да се приказва за периоди на култура и периоди на цивилизация, въпреки че напълно съзнавам недостатъчността на това сравнение. Така свободните градове от средните векове са били в състояние да развият една голяма и еднородна култура, въпреки безбройните им борби срещу вътрешни и външни врагове. В същото време цивилизационният период на модерния капитализъм все още не е сполучил да създаде едно вътрешно единство, въпреки епохалните изобретения и открития във всички области на човешката дейност. Напротив, всеки напредък в техниката е допринесъл само за увеличаване на вътрешното раздвоение на обществото и изострянето на класовите противоречия.

През конструктивните периоди животът в своите безброй вариации от хиляди различни точки на обществената периферия се стреми към един социален център. Мислителят и ученият, чийто дух обгръща цели светове, занаятчията и работникът, чиито ръце движат продуктивния живот, художникът и философът - те всички са проникнати от един общ интерес, без дори повечето от тях да си дават сметка за това; и този интерес представлява личната или индивидуалната деятелност. Всеки е изпълнен от този общ дух, всеки го има за своя цел; той е действителната

храна, манната, от която личността черпа храната си. В подобни периоди на една велика единна култура, която тъкмо от местните си различия получава печата на единството, се раждат великите произведения на изкуството, особено на архитектурата, това най-социално от всички изкуства, които са плод не вече на изолираността на единиците, а се раждат от велики социални мисли и намерения, за да свидетелстват за общото дело. Отделният индивид се чувства независим, въпреки че е свързан с

хиляди нишки с обществото, и тази свобода в свързаността е която придава сила на характера на личността му. Той носи "закона за съюза" в собствената си душа, затова външното принуждение му се струва безсмислено и го отвращава.

А има и други периоди, периоди на упадък и разложение, при които всяка локална дейност се храни от един общ център и бива изливана в определени форми. Животът тогава не се прелива вече от периферията към скрити центрове, а изкуствено се изпомпва от центъра към периферията. Общественият организъм се разпада на различни взаимни противостремащи се части и общият интерес отстъпва на частните интереси на класите и кастите. Връзката, която е прикрепяла отделното същество към общността, се разпуска все повече и повече и общият дух бива изместен от личния стремеж към печалба и самолюбива ограниченост. Всяко обществено действие бива поглъщано от личните стремления на привилегированите класи и изкуството става луксозен артикул на малки котерии.

Многообразието на местния колорит отстъпва място на един равномерно еднообразен тон на всички неща; разнообразието - на униформитета; чувството на лична отговорност - на една бездушна дисциплина. И полученият от разложението ефект, който започва в големите центрове на обществения живот, се пренася във всяка отделна точка и произвежда и там същите социални болезнени явления. Тъй като вътрешната връзка между отделния индивид и обществото е станала тъй слаба, че загубва всяка издръжливост, то трябва да се прибегне до други средства, които да я поддържат: външното принуждение трябва да замести липсата на общ дух и чувството на взаимна принадлежност.

Конструктивните, творческите периоди, периодите на култура са били винаги федералистични периоди, те са почивали на общите интереси на хората, на взаимната им принадлежност. Тъй като латинската дума foedus означава съюз, свързаност на отделното същество с общността, но в никой случай раздробяване на силите в сепаратистични частни интереси, както тъй често твърдят, без да мислят, някои наши противници.

Деструктивни, разрушителни периоди са били винаги централистичните периоди, при които живата сила на организацията е трябвало да отстъпи мястото си на едно просто механизирание на нещата.

Да хвърлим един поглед върху великата федералистична епоха, която започва през 9 век в Европа и продължава до средата на 15 век. Тук ние виждаме пред нас едно голямо социално движение, което е било неизвестно на голяма част от нашите историци и чието грамадно значение започват едва днес да разбират. Това движение обзе не само една страна или една група народи, то обхвана с неудържима сила цяла Европа, от необятните полета на Русия чак до Англия и Франция, от Скандинавските страни - до Испания и Италия. Хората от онзи период се свързвали в по-големи или по-малки съюзи. Всички страни са били покрити с подобни организации, които като мрежа са се разпространявали навсякъде. В отделните населени пунктове са се обединявали занаятчиите, художниците и пр. в своите гилдии. Тези гилдии не само са упражнявали продуктивна дейност в съответните си професии, но са и образували основата за политическата форма на общината. Политическата форма на общината е била гилдията, икономическата групировка. Политически партии и политикани по професия тогава не е имало. Всяка гилдия е избирала свой представител в съвета на общината, където той е трябвало да излага предложенията на своята организация и посредством общи разисквания с делегатите на другите гилдии са се стремели да постигнат разбирателство по всеобщо важните въпроси на почвата на свободното съглашение. Тъй като всички гилдии са били най-тясно свързани с общия интерес на комуната, то при гласуването е решавало не болшинството на делегатите, а числото на корпорациите. Същият начин на гласуване е бил прилаган и при федерацията на градовете. Най-малкото селце е имало същото право, каквото и най-голямата община, тъй като то се е присъединило към съюза по собствено желание и доброволна

преценка и е имало по отношение на дейността му същия интерес, какъвто и всички други общини.

Всяка гилдия и всеки град е бил същевременно един самостоятелен организъм, разполагащ сам със собствената си каса, притежаващ собствени съдилища и имащ право по собствено усмотрение да сключва и разваля договора с другите корпорации. Само общността на интересите ги е водил към съюз с другите подобни корпорации за извършване на общи задачи, от които всички са били заинтересувани. Представителите на гилдиите и градовете не са имали никаква изпълнителна власт; те само са изнасяли предложенията на организациите си и са изслушвали възгледите на братските организации, които възгледи и предложения е трябвало да поднесат за разискване в пълното събрание на членовете им. Самата гилдия е взимала според това своите решения или е санкционирала сключените спогодби. Преимуществото на тази система се е състояло в това, че както отделните членове на гилдията, така и нейните представители в общината са могли лесно да контролират всички функции на дейността им. Всеки е постъпвал и вземал решения по неща, които е познавал

добре и върху които той, като познавач и вещо лице, е можел да си каже думата. Сравним ли тези устройства с нашите централни парламенти и законодателни тела, едвам тогава изпъква пълното превъзходство на първите. Нито модерният избирател, нито този, който мнимо го представлява в парламента, са в състояние да обгърнат с погледа си изцяло или поне отчасти сложната машинария на политическия централен апарат. "Народният представител" ежедневно е принуден да решава по дузина въпроси, които сам лично не познава и при чиято преценка винаги трябва да се осланя на други. Че една подобна система по необходимост довежда до най-лошите недостатъци и несправедливости, е неоспоримо. И тъй като отделният избирател по същите причини съвсем не е в състояние да преглежда и контролира дейността на своя така наречен представител, то класата на професионалните парламентаристи, които чрез политиката правят гешефт, е толкоз повече в състояние да лови риба в мътна вода и да отвори вратите на всякакъв вид корупция.

Обаче освен тези явно лоши страни, централното правителство е същевременно и най-голямата спънка на всеки обществен напредък и стои в пряко противоречие с всички закони на естественото развитие. Ние знаем, че всеки обществен напредък се извършва първоначално в един малък кръг и едвам след това постепенно увлича общността в своя път. По тези съображения федерализмът е най-добрата гаранция за безпрепятственото развитие на нещата, защото дава възможност на всяка община да вземе мерки, които намира за нужно в интереса на своите съграждани. По този начин тя (общината) е в състояние да премине веднага към практически опити и нейният пример ще поддейства съживително и подтикващо върху всички съседни общини, които така ще могат да изучават на практика въпросните обществени нововъведения и лично да се убеждават в тяхната целесъобразност.

При парламентарната представителна система в наше време това е съвсем невъзможно. Да кажем, например избирателите на известен избирателен окръг са напълно съгласни с практическата програма на известна партия и че те изразяват своето доволство, като до един дават гласовете си за кандидатите на въпросната партия; С това обаче нищо не се постига, тъй като общината съвсем не е в състояние да изрази чрез практически опит волята си в собствената си сфера на дейност. Избраният представител е по-скоро принуден да замине, за столицата и там да заеме своето място в централния парламент. Там обаче той се намира със своите възгледи, които са възгледи и на неговите избиратели, в едно безнадежно малцинство. В подобни тела точно най-изостаналите райони имат болшинството представители. Вместо духовно най-напредналите и най-събудените да вървят напред с практически пример пред всички останали, тук се случва тъкмо обратното, при което най-плоската посредственост пречупва крилата на духа и духовно най-назадничавите райони поставят верига на културно най-високостоящите човешки групи. И най-добрата изборна система не може да измени този факт; напротив, тя най-често допринася още повече, за да направи това състояние на нещата по-ужасно, както ние тук в Германия видяхме достатъчно ясно след признаването на женските избирателни права. Злото в случая лежи именно в самата система на централното представителство и няма нищо общо с повече или по-малко развитите форми на избирателното право.

Именно тези явни измами на модерната представителна система са подвели някои революционери, които не са схванали същността на работата, да отрекат принципно всяко гласоподаване. Дори в нашите собствени редове има известно число другари, които са се поддали на това заблуждение и виждат в гласоподаването едно следствие на централизма. Това е, разбира се, едно съвсем фалшиво схващане. Тук се бърка един принцип с едно напълно техническо деяние.

Да се разясни преди всичко къде гласуването е оправдано или дори необходимо и къде няма своето оправдание; или, с други думи, къде решението на едно болшинство може да бъде меродавно за всеки един от нас и къде - не. Там, където се касае за технически въпроси, административни работи и други неща от второстепенно значение, гласуването и произтичащите от него решения на болшинството са една напълно правилна и необходима метода, за да се дойде до определени решения. Чрез гласуването се привежда в известност мнението на другарите, а това е необходимо, ако искаме да добием резултати по определени въпроси. Дали принадлежа на малка анархистическа група или на голям синдикален съюз, едно е меродавно: аз съм се събрал с тези идейни другари по свободен избор. Ние сме единни в нашите основни принципи и методите на нашата работа, произтичащи от първите. Това обаче още не доказва, че ние трябва да застъпваме винаги еднакво становище по всички въпроси. Има хиляди неща, където от разни съображения за целесъобразност може да се вземе едно или друго решение. В такива случаи всеки разумен човек се помирява с решението на болшинството дори и тогава, когато той със собственото си разбиране не е достатъчно проникнал навсякъде. Защо е възможно това? Защото ние сме взаимно свързани с едни общи убеждения и единодушно работим за тяхното осъществяване. И единият иска това, както и другият, и понеже по принцип сме съгласни, не ще ни бъде много трудно да вървим заедно по въпроси от второстепенно значение дори и тогава, когато мненията по тези въпроси не са винаги едни и същи.

Въпросът за стачната подкрепа, който е занимавал вече толкова конгреси досега и който и днес предстои на разглеждане от другарите, представлява в това отношение един конкретен пример. Какъв избор ще направи конгресът по този въпрос и какво направление ще вземе болшинството при гласуването, засега е съвсем безразлично. Стачката е за нас едно важно средство за борба, макар и за в бъдеще, поради промененото икономическо положение, тя трябва да претърпи друга ориентировка. Все още сме принудени да водим стачки, а за водене на стачки са необходими пари. Ние сме, значи, предоставени на солидарността на различните местни групи и ще трябва да подлагаме на преценка предложенията, които ще ни бъдат правени в това отношение. Но каквото и решение да бъде взето по този въпрос, ние всички ще го признаем, безразлично дали то взема под внимание нашето лично схващане или не. Между разбрани хора това иначе и не е възможно.

Но има и други случаи, където никакво гласуване не може да решава, където всяко гласуване по болшинство би било невъзможно, би било едно опозоряващо всяка справедливост насилване. Това са случаите, които се отнасят до въпроси на съвестта, въпроси на най-вътрешно убеждение. Такива неща, разбира се, не могат да бъдат решавани чрез прости решения на болшинството. По въпроси на съвестта всеки гласоподавателен модус загубва своето право на съществуване; това, което по обикновените всекидневни въпроси е нещо, което се разбира от само себе си, би било едно престъпление спрямо съвестта. Там, където става въпрос за убеждения, може да помогне само опитът, практическият пример, разумната обмяна на мисли, и то невинаги. В такъв случай пръв дълг между свободните хора е да се уважават честните убеждения на ближния и да не се упражнява никакво насилие над тях.

Да вземем един конкретен пример. Ние всички сме събрани тук, защото една обща цел, едни общи убеждения ни свързват едни с други. Тези общи убеждения са неписаният договор, който ни е довел едни при други. Сега, ако изведнъж произлезеше сред нас едно болшинство, което да пожелае да използва нашата организация за цели, противоположни на първоначалните, то би било грубо престъпление към най-елементарните принципи на взаимното доверие, което лежи в основата на всяка организация. Може някой да промени своите разбирания и при това вследствие на най-честно убеждение. Но в този случай трябва да се иска от него, когато обърне гръб на организацията, с която са го свързвали предишните му убеждения, да не се понижава до нивото на измамник спрямо своите бивши другари, чрез заблуждаване посредством неверни

факти. Всеки опит в този случай да се спечелят каквито и да било преимущества чрез вземане решения по болшинство е явна измама и най-грубо насилване над малцинството, чието доверие ще бъде позорно излъгано. По тези съображения така наречената "клетъчна тактика" (Zellentaktik) на комунистите е напълно за отхвърляне, понеже по този начин се представя на членовете на организацията нещо съвсем друго от това, което се възнамерява, и с това систематически се погребва всяко взаимно доверие. Тактиката на "йезуитско общество" (йезуитска тактика) да се пренася в работническото движение е недостойна за една социалистическа партия и би довела до най-лоши последствия. Този, който мисли, че трябва да оправдава подобно деяние, трябва да счита също оправдана и ролята на шпионина, който се промъква в една организация, за да предаде членовете ѝ на полицията.

Мисля, че с тези примери показвах къде гласуването и решенията на болшинството имат своето оправдание и къде не може и въпрос да става за тях. Наясно ли сме веднъж по тия неща, тогава и принципът на федерализма добива за нас своето истинско значение и не е изложен постоянно на опасността да бъде окарикатурен. Затова ние трябва да разберем, че решения в посочения от мен смисъл трябва да бъдат взимани не въз основа на вътрешни принуждения, а по силата на чувството на лична отговорност. Също не може да се допусне да се вземат решения само затова, за да не се изпълнят. Обичаят на някои другари от Кьолнска област, които считат, че в името на индивидуалната свобода имат право на всеки пет минути да вземат решение и по свое собствено усмотрение да ги изпълняват или нарушават, е едно явление, което противоречи на всички федералистични принципи и което не е съвместимо с основните положения даже и на най-простия партикуларизъм; тъй като и партикуларизмът дори е свързан с известни решения. Аз и тук не се съмнявам в

добрите намерения на другарите, но мисля, че ако подобни обичаи бъдат установени някога в нашето движение, то в най-късо време можем да очакваме неговата гибел.

Съществуват две форми на човешко общежитие. Има общежития, чиито форми биват диктувани, налагани на хората от горе на долу, чрез една централна власт, безразлично как се нарича - държава, църква или пролетарска диктатура. А има и такива общежития, които свободно се развиват от долу на горе и които намират естествената си основа в общите интереси на хората и в проявленията на взаимната им солидарност. Изразът на първата форма на човешкото общежитие е законът; изразът на втората - свободното съглашение. Законът се налага на гражданина отгоре, безразлично дали той е съгласен или не; свободното съглашение е резултат на неговото собствено решение и самоопределение и отговаря на вътрешната същност на неговите естествени нужди и на чувството му за лична отговорност.

Но и най-свободното съглашение познава решения. А решенията, които свободни хора вземат помежду си, трябва да бъдат спазвани, ако не искаме всяка връзка да бъде направена илюзорна. Дали това са решения на един конгрес, на някое местно дружество или на анархистична група, хората, които са ги взели, са морално задължени да ги спазват. Общественият морал, който не е даден на хората нито от държавата, нито от църквата, а се е развил постепенно от хилядогодишни навици, нрави и обичаи, е държал винаги високо принципа - дадената на приятеля дума да бъде честно удържана. Може дори човек да види, че е бил прибързан, но като такъв с чувство на отговорност той ще трябва да устои на думата си.

Но, другари, едно решение не е нищо друго освен една дадена дума на моите другари по убеждение. И както приемам, че дадената ми от приятеля ми дума ще бъде удържана, също така очаквам от другарите си, че едно взето общо от нас решение ще бъде спазено от всеки един от нас. - Естествено, и най-добрите решения могат впоследствие да се окажат фалшиви. Да се греша е човешко. А всеки от нас не е повече от човек. Но това е хубавото на нашите решения, че те не се вземат за цял живот, а само за определен период. Ние може след най-зряло обмисляне да сме взели най-доброто решение, но след известно време опитът да покаже, че то ще трябва да бъде изменено. Докато обаче сме свързани едни с други, трябва да държим на нашата дума. Ако не, то не би могло да има и обща работа, нито взаимно доверие и тогава по-добре би било всеки да тръгне по своя път и никога вече да не встъпва в каквато и да е организация.

И в това отношение конгресът ни даде един конкретен пример. Още в 1897 година един конгрес реши местните групи да въведат задължително тогавашния орган на движението. Това решение оттогава биде пренесено и върху "Синдикалист" - сегашния орган на движението. Никой човек

със здрав разум няма да разбере едно такова решение. "Синдикалист" беше духовната връзка на движението, което имаше, естествено, интерес органът му да се получава от всичките му членове. Ако някой конгрес беше взел решение, че не може да се издава друг орган освен "Синдикалист", то това би било грубо скъсване с елементарните предпоставки на едно федералистично движение. Но такава една лудост и не би била застъпена от него. Съвсем ясно беше, че с развитието на движението отделните индустриални съюзи или организациите в отделните области биха си създали собствени органи, за да могат по-добре да застъпят особените си интереси или местна пропаганда. В този именно случай взетото по-рано решение би трябвало да се промени. Всичко това са съвсем

естествени неща, които могат да бъдат ликвидирани по най-другарски начин, при условие, че не ще се подхвърлят на едната или другата страна фалшиви мотиви и с това да се пренесе въпросът в областта на дребнавите лични укорявания, с което пък съвсем простото решение на проблема, естествено, само се усложнява. В такъв случай например аз бих се обърнал към другарите от местната ни група или от федерацията ми със следните слова: Това решение не е било изменено от никой от досегашните конгреси - едно доказателство, че не е имало нужда от такова изменение. Днес обаче обстоятелствата са сложени така, че старото мнение не може да остане в първоначалния си смисъл и ние ще трябва на следния конгрес да се застъпим за неговото изменение.

Другари, ако можете да ми покажете друг начин, по който тези неща биха могли да бъдат уредени, то аз от сърце съм готов да се присъединя към вашето мнение. Съвсем не съм от тези, които имат мнение за себе си, че винаги са прави. Обаче за в бъдеще не трябва да се събираме на конгреси, федеративни събрания или където и да било само за да приказваме на вятъра, така че после всеки да постъпва тъй, както му скимне. Това не е вече федерализъм, това е партикуларизъм - пълна карикатура на федералистичните принципи.

Федералистичната форма на организация може да се сравни с човешкия организъм. Човешкото тяло е, така да се каже, един съюз на отделните членове, всеки от които изпълнява особена самостоятелна функция. Хармоничната обща работа на сърце, дроб, мозъчни клетки, нерви и на всички други органи е първото условие за живота и виреенето на целия организъм. Никой член не "танцува извън реда", всички изпълняват собственото си предназначение. Навсякъде намираме най-голяма самостоятелност в извършването на всяка особена функция и в същото време естествена свързаност на всички органи в рамките на цялото. Стомахът не се скарва с черния дроб, нито сърцето - с белия дроб; ако някога подобно нещо се случи, то намира обяснението си в болезнени нарушения, които или скоро се премахват, или рано или късно трябва да доведат до смъртта на целия организъм. Всеки орган съществува, наистина, за себе си, но едновременно и в много по-голяма степен за общото, от което той черпа жизнените си сокове. Затова и неговите особени функции са определени не само от индивидуалното му съществуване, но и от съществуването на цялото, и са нагласени спрямо него.

Може би има сега другари, които предпочитат една дейност в малки идейни групи пред една такава в по-големи професионални съюзи. Това е тяхно пълно право и аз в нищо не мога да упрекна другарите, които са избрали този път. Но нека същите не се поддават на измамата, че в тези малки организации те са свободни от задълженията си към общото цяло. И в най-малките групи те ще вземат известни решения и ще трябва да влизат във връзки с други групи. А затова са необходими решения и необходимо е тези решения да бъдат спазени и изпълнени. Не стане ли туй, ще се случи това, което за съжаление толкоз често сме преживявали:

Конференции и конгреси ще се разотиват, както хонберговото стреляне и ние години наред ще трябва да предъвкваме и разясняваме проблеми, които практическата необходимост, щем не щем, ни налага. Какво излиза от всичко това, знаете и вие също тъй добре, както и аз: униние между другарите, бездушен догматизъм и песимистични разсъждения.

Сега ако ми поставите въпроса, дали федерализмът съдържа в себе си един действително съвършен и безпогрешен принцип, то аз и по-рано вече забелязах, че той не съдържа такъв. Именно, няма нищо съвършено на земята и би било най-голямата глупост да се мисли, че има някакъв общ лек за всички злини и недостатъци. Не, това е невъзможно, другари; и федерализмът има своите слабости, тъй като и той е дело на човека и като всичко друго не може да отрече своето произхождение. Но практическият и историческият опит ни е доказал, че

той е относително най-съвършената от всички форми на организация, която е съумяла хармонично да обедини инициативата и чувството за лична отговорност на отделното същество с инстинкта за обща принадлежност към рода. И в това именно се състои неговото духовно и обществено превъзходство пред бездушния принцип на централизма, при който всяко нещо става чисто механически.

След като великият федералистичен културен период в Европа, който трая над петстотин години, беше през 15 и 16 век окончателно погребан, из неговите развалини изникна нещо ново. Други явления изплуваха на повърхността на обществения живот, които постепенно и с малки прекъсвания съумяха да си пробият път в действителността. Загиването на старото федералистично общество беше обусловено от различни причини; при това, трябва веднага да го заявим, то беше едно насилствено загиване, а не постепенно умирање, както повечето от нашите историци погрешно твърдят. Кропоткин е съвсем прав, като казва, че в такъв случай и убиването на един човек може да се представи като естествена смърт. Голямото нахлуване на чужди народи в Източна и Югозападна Европа и свързаните с него дългогодишни войни и завладявания сложиха началото на това велико загиване и създадоха постепенно една нова форма на обществена организация, противоположна на старата. Към всичко това се прибавиха и нови класови образувания и раннокапиталистически влияния в скута на старото общество, които ускориха процеса на това загиване. Модерният държавнически период започна и заедно с него се разви и принципът за обществената централизация.

Още в утробата на старите градове, в периода на културния им упадък, се образуваха първите форми на капитализма и ведно с него се яви и държавата като политически защитник на една нова стопанска система, основана на планомерното и систематическото експлоатиране на широките маси. И тъй като в природата на капиталистическото стопанство беше да подчинява все по-големи и по-големи области под своето влияние, то и държавата трябваше да приема постепенно все по-обширни форми. Така след продължителни борби и нескончаеми кървави войни се роди модерната велика държава, така наречената национална държава. Държавата насилствено разруши старите институти, в които се беше, така да се каже, въплътила свободата и самостоятелността на старите съюзи. Където това не можа да стане наведнъж, извърши се постепенно в къси промеждутъци, но винаги с намерението при пръв удобен случай из корен да се унищожат и последните неудобни остатъци на старите федералистични обществени форми.

Докато по-рано животът се втичаше от милион страни в обществения организъм и изпълваше всичко с кипящата и творческа деятелност, сега обществените сили се концентрираха в главните градове на новообразуваните държави, за да бъдат отведени оттам по изкуствени канали. На мястото на богатото разнообразие на федералистично устроения обществен живот настъпи трезвото и вкамененото, неподвижното единство на бездушната схема и на закостенелия шаблон; на мястото на живата организация - мъртвото механизирание на силите. Опекунството на централната власт обзе постепенно всички сфери на обществения живот и систематически унищожиха и последните следи на комунална автономия и самостоятелност. Всички стари права на гилдиите бяха отнети и те можеха да влачат само жалко съществуване във формата на кастрирани "еснафи", на които са отнели всички по-раншни функции. На мястото на стария гилдов съд изникнаха държавните съдилища с техните назначавания, от държавата съдии. Както църквата има своя теология, така и държавата създаде една нова теология на "правото" - юриспруденцията, в която всички естествени понятия за право също тъй безнадеждно загинаха, както истинското религиозно вдъхновение - в пустите лабиринти на така нареченото богословие. Старото обичайно право биде изместено от параграфната мъдрост на законите. Където по-рано ставаше въпрос за интереси на общността, сега се шири така нареченият държавен резон, който служи за фирма на частните интереси на привилегированите класи.

Чрез една сложна данъчна система, която всъщност не е била и не е нищо друго освен узаконено ограбване на народните маси, държавата е централизираща в ръцете си мощни финансови средства, които уж употребява за защита на гражданите си, а в действителност - на своите собствени интереси. Обикновеният поданик става мъртво колело в един огромен механизъм, който бива поставян в движение от владетеля на централната власт, за да изпълнява противонародните си задачи. Където по-рано виждахме лично съображение и взаимно

съглашение, сега господства заповедта отгоре, която не търпи никакво противоречие и изисква сляпо подчинение отдолу.

Модерната представителна държава доведе всички тези злини до крайност и направи закона предмет на един нов култ, какъвто, в тази форма, не е съществувал никога досега в историята. Още духовните предшественици на Великата френска революция, с малки изключения, са били обзети от един формален бяс в полза на закона. Така Монтескьо обясняваше, че свободата за гражданина може да съществува само в рамките на държавата и че тя може да бъде гарантирана само чрез законите; дори че понятието свобода се изчерпва с три думи: послушание пред закона. А Русо, който е упражнил най-силно влияние върху ръководещите хора на революцията, е бил така заблуден от вярата във всемогъщието на закона, че е могъл да пише: "Този, който се наеме да даде на един народ институти, трябва да чувства в себе си силата, така да се каже, да измени човешката природа, да преобрази всеки един поотделно, да измени схващанията на човека, с една дума, трябва да отнеме на човека собствените му сили и да му даде чужди."

Тази тайнствена вяра в мощта на закона и в свръхчовешката мисия на законодателя се простира като червена нишка във всички речи и изявления на якобинските държавници и ги прави съвсем противни на всички хора от свободняшките движения. - "Законодателят заповядва на бъдещето - се провиква Сен Жуст в Конвента, - работата му се състои в това - да иска доброто, задачата му - да направи хората такива, каквито той би желал да бъдат."

Якобинизмът не само постави нови вериги на френския народ под лозунга "Единна и неделима република", но той доведе до крайност и системата на централизация и подеиства гибелно върху цялата по-късна епоха в европейската еволюция. Не беше Наполеон, който създаде тази система на краен централизъм, както много често се е твърдяло, а и днес още най-безразсъдно се повтаря. Наполеон по-скоро прие централистичната система като наследство от якобинците и от стоящия под тяхно влияние Конвент, като даде на същата онзи особен милитаристичен вид, който е тъй характерен за времето на неговото управление. Така якобинизмът чрез своята огромна централизация на всички политически и обществени работи разчисти пътя на шиковата диктатура на корсиканския авантюрист и я подготви във всяко отношение, Наистина, революционните народни сили в градовете и особено в селата се противопоставиха най-енергично на този всеуравняващ процес и борбата между централната власт и общинските (комунални) управления често приемаше твърде остър характер, особено в Париж, където общинската управа упражни извънредно благотворно влияние върху хода на революционните събития. Благодарение преди всичко на това упорито съпротивление на общините срещу централистичните попълзновения на завладения от якобинците Конвент революцията въобще беше в състояние напълно да разруши феодалния строй и не остана на половината на пътя.

Едвам след кървавото унищожение на най-добрите и напредничави революционни сили през март 1794 г. сред народа, който беше загубил постепенно всички илюзии, настъпи едно общо изтощение и малките опити, които още бяха направени след 9 термидор от шепа енергични революционери с цел да възпламенят бунтарски дух у масите, едва намериха отзвук в работническите предградия. По този начин за Наполеон беше нужно само да раздрусва дървото, за да му падне узрелият плод в скута без никакво усилие. Че на човек, който се беше научил да играе с хората като с шахматни фигури и който изповядваше безумния принцип "Няма нищо на света, което да не може да се проведе чрез една силна армия", естествено, централизмът трябваше да изглежда като най-идеалната система на обществен порядък. Мозъкът на този бивш якобинец, който беше нагласен само за заповед отгоре и сляпо подчинение отдолу беше невъзприемчив към всяка друга представа, тъй като както за Робеспьер и Сен Жуст, така и за него всеки обществен въпрос не беше нищо друго освен математическа задача, която можеше да бъде решена само чрез държавното законодателство.

Законът и декретът станаха фетиш на централистичния период, те трябваше да изчерпят всяко зло; и където човешката природа се опълчваше срещу упражненото над нея насилие, гилотината и военните екзекуции идваха на помощ, докато общественият автомат се подчинеше без всякакво по-нататъшно съпротивление на натиска отгоре. Централизира се всичко: управлението (властта), законодателството, общественото възпитание, та дори и

узаконеното убийство въз основа на държавнически основания, във формата на така наречения "революционен терор". Старото общинско управление бе заменено с държавната префектура, която беше поставяна в движение от Париж. Всяка местна самостоятелност биваше систематически възпрепятствана и изключвана. Държавата се бъркаше във всичките работи на обществения живот и направляваше чрез изпълнителните си органи всяко негово движение. Личната инициатива трябваше да отстъпи място на една бездушна бюрократична рутина, която подчини всичко на слепия калъп на своя глупав формализъм.

Коего Конвентът беше започнал, Наполеон го довърши. Така се стигна до положението, че ако някой искаше да монтира една парна машина, той трябваше да изпълни предварително 289 (словом двеста осемдесет и девет) различни условия, които му биваха предписвани от централната власт с най-голяма точност. И това е само един пример измежду хиляди други. Заблуждението, че всичко може да се урегулира със закон, което лежи в основата на всяка централистична система, парализира не само всяка творческа инициатива на обществените сили, но доведе и до едно грубо обявяване в непълнолетност на отделните членове на обществото и стана най-силната крепост срещу всяко истинско културно развитие. Както вярата в божието провидение подкопава всяко доверие на човека в собствените му сили, със същата страшна сигурност и вярата в чудотворната сила на законите и всемогъществото на държавата систематически разрушаваше всяко самостоятелно проявление и всяка лична инициатива у човека. Едно подобно състояние обаче винаги е било признак на духовно падение и изкуствено задушаване на напредничавите сили в обществото.

Глупавото възражение, че едно ограничение в действията на отделните членове на обществото е неизбежно необходимо за доброто и преуспяването на общия организъм, е приблизително от същото духовно качество, каквото ако един физиолог се силеше да твърди, че здравето на нашето тяло може да бъде гарантирано само чрез изкуственото ограничаване функциите на отделните му органи. А при това ние знаем, че вярно е точно обратното. Колкото по-съвършено и без препятствие всеки орган изпълнява собствената си деятелност, толкова по-цветущо е състоянието на целия организъм. Всяко чувствително нарушение в правилното функциониране на отделните органи води безвъзвратно към отслабване на цялото тяло и в случай че същото не може да бъде отстранено - към бързо или постепенно разпадане на тялото.

Централизъмът е такава система на обществена организация, при която съдбата на всички е поверена на висшата мъдрост на няколко избраници, вместо да намира във всеки от нас естествения си покровител. Действителните постъпки и дела на тези избраници остават най-често скрити за "ограничения поданически ум"; и тъкмо тази скрита деятелност, която никой непосветен не е в състояние да контролира, винаги е била първоизточникът на всяка сляпа вяра в непогрешимостта на авторитета, която расте толкова повече, колкото по-изчезва доверието в собствените сили. Чисто човешкото изчезва в свещения блясък на институцията. Както вярващият не е вече в състояние да си представи свещеника като обикновен човек, а го вижда винаги обкръжен от блясъка на божествения авторитет, така и простият поданик забравя зад образа на законодателя човека с всичките си предимства и слабости и го вижда винаги в светлината на една по-висша сила.

Само по себе си е съвсем безразлично дали централистичната система си е наметнала Наполеоновата царска мантия, или е навлякла демократическата тога; резултатът и в двата случая е един и същ, както сме принудени да констатираме това днес в Русия. Факт е, че модерният централизъм, който води началото си още от втората половина на 15-о столетие и по-късно, през време на френската революция и първата империя, доби своя пълен израз, в миналия век проникна навсякъде и оказа съдбоносно влияние върху цялото духовно развитие на Европа. Даже дълбоко в средите на съвременното работническо движение ние забелязваме следите на тази гибелна система, която придаде един особен отпечатък на целия духовен мироглед на европейските народи.

Първото социалистическо движение във Франция възприе също централизма от якобинизма и ведно с това и вярата във всемогъщието на закона. Бабоф и комунистическата школа, която се беше групирала около него, бяха произлезли от скута на якобинството, от чийто начин на гледане на нещата те бяха напълно обзети. Те разглеждаха обществото като едно механично образувание, на което може да се придаде всяка желана форма, щом политическите средства и властта са в техни ръце. Така завладяването на политическата власт стана неотлъчната догма на

всички социалистически партии, които при по-късното развитие се появиха на историческата сцена. Целият спор между тези партии се въртеше предимно около въпроса, по какъв начин може да се завладее политическата власт. Докато преките потомци на Бабьоф, така наречените бабьовисти, както по-късно бланкистите, изхождаха от убеждението, че чрез революционен преврат, въоръжено въстание, може да се завладее властта, хора като Луи Блан, Видал, Пекьор и др. считаха, че това може да стане

само с помощта на общото изборно право. И двете направления обаче бяха напълно съгласни и вярваха, че могат да проведат социализма отгоре с помощта на държавата и едно подходящо законодателство. Пекьор и Видал бяха дори изработили законник, един вид социалистически наполеонов кодекс, за да бъдат въоръжени във всяко отношение за великия момент.

Че това заблуждение и до днес още не е изчезнало, ни показва гибелният опит на болшевиизма в Русия, който събуди към живот стария бабьовизъм. В Русия социализмът и революцията се провалиха благодарение на тази вяра, която без съмнение първоначално е била ръководена от най-честни мотиви. Както държавните социалисти от 30-те и 40-те години, така и болшевиките бяха твърдо убедени, че чрез едно строго централистично обединение на всички обществени сили, засенчващо предшестващите такива, ще могат да декретират комунизма отгоре. Поради тези съображения се разтуряха систематически всички институти, които бяха произлезли от инициативата на народа или пък се превръщаха в обикновени органи на държавата, което е почти равнозначно. По този начин беше насилствено унищожено плодоносното руско кооперативно движение, понеже държавата не можеше да търпи да съществуват и други отношения между града и селото, без официалното посредничество на нейните комисари. Не напомня ли всичко това извънредно много на онова прословуто решение на френския Конвент, съгласно което се забраняваха, под страх на смъртно наказание, работническите сдружения с мотивировката, че не може да се търпи "държава в държавата"?

А при това именно кооперациите с техните многобройни разклонения и ценни административни познания биха били важен елемент за реорганизация на стопанството на една действително социалистическа основа. Също така бяха разтурени и професионалните съюзи и съветите, които бяха изникнали непосредствено от народа или, по-добре казано, отне се всяка творческа инициатива на същите, отстрани се първоначалната им самостоятелност и бяха наредени като подчинени органи в машината на управлението. Не се спряха пред никакви средства, за да се премахнат всички препятствия, стоящи на пътя на централната власт и уж заплашващи великото дело на комунистическото преустройство на руското общество. Всяка опозиция беше безогледно потъпкана, всяка свободна дума - окована във вериги. Цялата преса беше сведена единствено до официалните държавни органи, правото на сдружение на работниците - премахнато, всяка стачка - забранена, и въведена така наречената милитаристична мобилизация на труда. Беше основан огромен шпионски апарат и установен един най-ужасен полицейски деспотизъм, който поставя в ужас целия свят и комуто никаква частна тайна не е свята. Хиляди от най-добрите революционери бяха разстреляни или хвърлени в затворите на чеката; други - с все семейство, изпдени из страната, в която са били родени, и прогонени в чужбина. Никога не е съществувала друга централизирана държава, която да е съумяла да събере в ръцете си такава неограничена власт спрямо поданиците си, И резултатът? Монополизирането на обществената власт в ръцете на една камарила, която представлява само малцинството на едно малцинство и която си е приписала благозвучната титла "диктатура на пролетариата", и безнадеждният банкрут на социализма в практическата област.

Английският историк Томас Букле е казал веднъж, че от всички закони най-добри са били онези, с които са се отменяли други закони. С тези думи Букле не само е изразил една дълбока истина, но напълно е разкрил същинския характер на закона. В най-добрия случай законът може да действа чисто отрицателно, никога - положително. Той може да разруши нещо старо, за да постави на негово място нещо по-малко лошо или по-лошо, но никога не може да създаде нещо ново или да подтикне към развитие на плодоносни зародиши, тъй като му липсва всяка творческа сила. Действително творческо нещо може да произлезе само от свободната инициатива и взаимното съглашение. Бездушното принуждение и грубото насилие са най-лошите врагове на всяка творческа деятелност. Презрителното отричане на тази дълбока истина е причинило страшното държавно суеверие на модерния човек, който очаква всичко от всемогъществото на закона и от бездушната рутината на централната власт.

Дори и онези от нашите съвременници, които, като Маркс и пъстрата тълпа разделени на безбройни направления негови привърженици, мислят, че държавата заедно с високите си атрибути ще изчезне от бъдещото развитие на човечеството, вярват не по-малко в неизбежната необходимост от същата в периода на революцията и през фазата на така наречения "преход". И това гледище обаче почива също така на съвсем неверни предпоставки и на чисто буржоазен начин на мислене. Тъй като историята не познава никакви "преходни периоди", а само по-примитивни или по-висши форми на развитие. Всеки нов обществен строй е в първоначалните си форми природно примитивен и несъвършен; при все това обаче всички заложи на цялото му бъдещо развитие трябва да бъдат дадени още в началото, както в един ембрион цялото животно или цялото растение е напълно дадено. Всеки опит да се възплътят съществени части от един стар и отживял порядък на нещата в един нов такъв е довеждал досега винаги до същия отрицателен резултат: или подобни опити за ново развитие на социалните явления на живота са пропаднали още в самото начало, или пък нежните зародиши и израстъци на новото са бивали притеснени от закосенелите форми на предшестващото и така възпрепятствани в естественото им развитие, че те постепенно са загивали и тяхната вътрешна жизнеспособност е трябвало да умре.

Но също и през времето на самата революция установяването на едно централно правителство, и още повече това на една диктатура, която всъщност не е нищо друго освен най-висшата форма на възплъщение на централистичния принцип и е най-опасното препятствие за всеки истински революционен напредък. Поставяйки, така да се каже, юзди на революцията и опитвайки се да направляват всички сили към определена цел, с това се поставя една изкуствена преграда на развитието на творческия народен инстинкт, който единствен е в състояние да даде на революцията нужния замах и о която преграда, в случай че е достатъчно здрава, задължително ще се разбие всеки свободолюбив стремеж. Членовете на едно централистично управително тяло, макар и преди това да са били най-добрите революционери, загубват постепенно всяко чувство към нуждите, болките и работите на народа и остават чужди пред действителната двигателна сила на революционните събития. Цялото им внимание е заето с централизирането на всички сили и достойна за преследване цел за

тях се явява мъртвият механизъм на нещата, на който може да се даде една желана форма, и на тази цел трябва да отстъпи истинският живот със своето безкрайно разнообразие. Поради това всяко самостоятелно действие, всеки подтик, изхождащ от самия народ, им се струва като неприятелска сила, пречеща на изкуствените им предназначения; и ако тази неподдаваща се на контрол сила не ще да се вразуми и да се подчини доброволно на диктата отгоре, тя ще трябва да бъде принудена насила към мълчание в името на "по-висши интереси", които уж са поставени на карта. Като се чувстват лично възплъщение на тези "по-висши интереси" и правейки другите автомати, сами стават такива. Човекът Робеспьер се обявяваше с най-страстни думи срещу института на смъртното наказание, но Робеспьер, диктаторът, направи гилотината олтар на отечеството, очистителен апарат на благодетелта.

Централистичната система упражнява своето развращаващо влияние не само върху хората, които държат в ръцете си ключа на централния апарат, но се проявява по същия гибелен начин и спрямо широките народни маси, подкопавайки у всеки един естественото чувство за лична отговорност, като постепенно съвсем го убива. Чувството на лична отговорност е един естествен продукт на нашето обществено съжителство. Тоя висш израз: "Не прави на другите това, което не искаш да правят на тебе", за който всяка от различните религии претендира да изхожда от основателя ѝ, не е изобретение на един човек, а е естествен резултат на социалния инстинкт за взаимопринадлежност, който живее от милиони години у нас и на който един или друг измежду нас е могъл да придаде този колкото прост, толкова и дълбок израз.

Докато хората се свързваха в свободни съюзи, за да уреждат сами работите и взаимните си интереси, чувството за лична отговорност у всеки беше основата на всички решения. С победата на държавата и на принципа на централистичната власт обаче и тук настъпи решителна промяна. Всеки стана оръдие на една властническа уредба, която му бяха наложили насила и която отсега пое в ръцете си уреждането на всички дела, и то по начин, че отделният индивид да и служи до известна степен като средство за постигане на целта. С това обаче на чувството за отговорност бе нанесен опасен удар, тъй като, бидейки сега принуден да се

подчинява на заповедите отгоре, безразлично дали я одобрява или не, човек трябваше да предостави отговорността за своите деяния на онези, от които е получил заповедта, тъй като отговорност без право на самоопределение по извършваните дела не може да съществува.

При модерния милитаризъм, който е така нареченото "nec plus ultra" на всеки централизъм, можем най-добре да наблюдаваме това ужасно явление. Тук човекът не е нищо друго освен една машина, бидейки задължен сляпо да изпълни всяка заповед на своя началник, изключвайки, така да се каже, собствения си мозък. Той е принуден по силата на една такава заповед да извърши най-лошите престъпления, без цялата отвратителност на постъпката му да засегне съзнанието му. Същият човек, който в обикновения живот муха не би настъпил, става най-жесток убиец и подпалвач, ако това му бъде заповядано отгоре. Тогава той се превръща в автомат от месо и кръв; мушка със щик, стреля с пушката със същата механическа последователност и безотказност, с които един автомат от желязо изхвърля шоколад или цигари, щом монетата натисне ръчката.

Със същата автоматичност палачът умъртвява някого, когото никога дотогава не е виждал; - съдията поставя пръст над своя кодекс и изговаря своето "виновен" над нещастните човеци-братя; - най-черното предателство става примерна добродетел, щом като е извършено в името на така наречения "по-висш интерес". Всяко чувство на истинска човечност умира пред това механическо съзнание; всяко задушевно отношение между хората отстъпва на заден план, за да направи място на една вкаменена, бездушна дисциплина, щом като параграфната мъдрост на закона влезе в действие. "Държавният резон", "националната чест", "партийният интерес" и хиляди други отвлечени формули, зад които се крият винаги грубите интереси на нищожни малцинства, заместват гласа на съвестта, чувството на лична отговорност, което изхожда от вътрешните подбуди на човека и лежи в основата на всичките му постъпки. Систематичното изключване и постепенно изкълчване на това ценно чувство, което от най-древни времена се е унаследявало и предавало от поколение на поколение, е едно от най-съдбоносните явления на централистичното разбиране, водещо безвъзвратно към вътрешно разложение на целия обществен живот, разкъсвайки изкуствено всяка естествена връзка на отделния индивид с обществената цялост. И това е може би най-голямата от всички злини, които централизмът създава.

Повечето от великите пионери на социализма, които се появиха на историческата сцена в първата половина на миналото столетие, бяха повече или по-малко силно повлияни от авторитарните (властнически) идеи. Гениалният Сен Симон със своя тънък усет разбра, наистина, че ние вървим към едно бъдеще, където изкуството да се управляват хора ще се замени с това да се управляват нещата; обаче неговите ученици държаха упорито и настойчиво за първото. Фурие разви в своята социална система единични чудно свободняшки мисли, като например теорията на "атрактивната работа" ("привличащата работа"), но вярата, че освобождението на човечеството може да се доведе от горе, е била тъй дълбоко вкоренена у него, че той се е обръщал към всевъзможни държавници и висши духовни лица, молейки ги да направят един опит с неговата система, без, разбира се, да достигне някакъв резултат от това. Той никога не е съзнавал ясно истинската същност на социалното освобождение, а още по-малко неговите многобройни ученици. Мечтата на Кабе беше осъществяването на една комунистическа теокрация. Видал и Пекьор бяха чистокръвни държавни социалисти; Луи Блан и водителите на бабьовистични тайни организации, като Бланки, Барбе, бяха комунистически якобинци и вярваха в могъществото на държавата като в евангелие.

В Англия, където Уилям Годуин още в 1793 година беше издал своето дълбоко съчинение "Political Justice and its influence on general virtue and happiness" - първото модерно теоретическо произведение върху комунистическия анархизъм, социалистическото движение от първия период носеше в себе си много по-свободолюбиви идеи отколкото това във Франция, но произведенията на Уилям Томсон, Джон Грей и пр. останаха съвсем неизвестни за социалистите от континента. Роберт-Оуеновият комунизъм беше една рядка смесица от свободняшки и унаследени от старото властнически идеи. Измежду малкото социалистически мислители от онзи период, които се опитваха да поставят идеите си върху една чисто

свободняшка и противодържавна основа, най-значителният без съмнение беше Прудон. Неговата критика на старата якобинска идеология, на същността на управлението и на сляпата вяра в чудотворната сила на законите и държавните декрети беше едно освободително дело, което и днес още не е оценено в пълното му величие. Анархистът Прудон беше ясно разбрал, че социализмът трябва да бъде свободняшки, ако въобще трябва да се разглежда като творец на нова обществена култура; у него гореше буйният пламък на едно ново време, което той предчувстваше и чиято социална форма ясно виждаше пред себе си. Прудон беше един от първите, който противопостави на политическата метафизика на партиите конкретните факти на стопанството. Стопанството беше за него действителната основа на целия обществен живот. Разбрал с необикновена точност, че "икономическото" не търпи никакво външно принуждение, той беше свързал с вътрешна последователност премахването на стопанския, икономическия монопол с изключването на всяко управляващо малцинство от живота на обществото. За него законът, за чието притежание се бореха различните партии, беше само един мъртъв фетиш, който можеше да действа само разрушително, но никога - творчески; по тези съображения той считаше свободното съглашение като единствената нравствена връзка в обществените отношения в едно общезитие от свободни и равни хора.

"Вие, значи, искате да премахнете правителството, властта?", го питаха. "Вие не искате никаква конституция? Кой тогава ще поддържа реда в обществото? Какво ще поставите на мястото на държавата? - На мястото на полицията? - На мястото на големите политически сили?" - "Нищо", отговаряше той. "Обществото е вечно движение. То няма нужда да се курдисва и не е нужно да му се дава такт; то носи махалото и пружината си винаги напрегнати в себе си. Едно организирано общество няма нужда от закони, нито от законодатели. Законите в обществото са като паяжините в кошерите; те служат само да се ловят пчелите в тях."

Прудон беше схванал злините на политическия централизъм във всичките им подробности и затова той провъзгласи за нужда на часа политическата децентрализация и автономията на общините. Той беше най-отличителният измежду модерните, които отново бяха вписали принципа на федерализма като лозунг на знамето си. На Прудон беше ясно, че хората не биха достигнали с един скок до царството на анархията; той знаеше, че духовното разбиране на неговите съвременници, което се е развивало в течение на дълги години, не би се изменило с едно махване на ръката; по тези съображения нему се струваше политическата децентрализация, която трябваше да отнеме повече и повече функции от държавата, като най-подходящо средство за подготвяне премахването на всяко управление на човек от човек и за пристъпване практически към това. Той вярваше, че едно политическо преобразуване на европейското общество във формата на малки общезития, които са съединени помежду си чрез взаимни свободни договори на една федералистична основа, ще може да постави преграда на съдбоносното развитие на модерните големи държави. Воден от тази мисъл, той противопостави на националните обединителни стремежи на Мацини, Гарибалди и толкоз много други политическата децентрализация и федерализма на общините като средство да се достигне до по-висше културно единство на европейските народи.

За отбелязване е, че тъкмо марксистите критици на великия френски мислител считаха да са открили в този опит едно доказателство за "утопизма" на Прудон, посочвайки, че общественото развитие продължава да върви по пътя на централизма. Като че ли това е някакъв аргумент! Премахнати ли са посредством това развитие вредите от централизма, които Прудон така майсторски разясни?

Не, и хиляди пъти не! Тези вреди се разраснаха, напротив, до неимоверност и бяха едни от главните фактори, които доведоха до ужасната касапница на световната война. Прудон предсказа всичките последствия на едно широко държавно развитие; той обърна вниманието на своите съвременници върху идващата катастрофа и същевременно им показа пътя, по който тя ще може да се предотврати. Че думата му биде чута само от малцина и че прозвуча като глас в пустиня, не бе по негова вина. Заради това да се таксува като утопист, е едно колкото евтино, толкова и глупаво удоволствие, В такъв случай утопист ще е и лекарят, който от началните признаци на болестта предсказва бъдещото й развитие и дава съвета си на пациента как може да я възпре и избегне опасността. Наистина не ще е виновен лекарят, ако пациентът пренебрегне съвета му и не направи никакъв опит да се противопостави на опасността.

Прудоновото формулиране на федералистичния принцип беше един опит на свободата да се противопостави на приближаващата се реакция; неговото историческо значение се състои именно в това, че той положи печата на своя дух върху работническото движение във Франция и другите романски страни и насочи техния социализъм по пътя на свободата и федерализма. Ако държавният капитализъм във всичките си фази и видове бъде един ден окончателно преодолян, то едвам тогава ще може да се оцени правилно истинското значение на прудоновското духовно дело.

Когато след смъртта на френския мислител се създаде Международната работническа асоциация, това беше федералистичният дух на романските секции, който придаде действително значение на великия работнически съюз и го направи люлка на модерното социалистическо работническо движение в Европа. Самият Интернационал беше едно обединение на професионални организации и идейни групи, поставени на федералистична основа. От неговите редове изникнаха и се развиха всички онези велики и творчески мисли за едно обществено преобразуване на базата на свободния социализъм, които бяха така характерни за идеологическото настроение на съюза. И това бяха изключително социалистите от романските страни, инспирирали и оплодотворили това идейно развитие.

Немските социалдемократи от този период съзираха своя политически идеал за бъдещето в така наречената "народна държава" и по този начин продължиха старите буржоазни традиции на якобинизма. Революционните социалисти от латинските страни пък разбраха много добре, че една нова стопанска система в духа на социализма изисква и съвсем нова форма на политическа организация на обществото и че последното не само не може да има абсолютно нищо общо с модерната държавна система, но означава тъкмо нейното историческо унищожение. Така в недрата на Интернационала се разви така наречената идея за съветите, сиреч мисълта за едно всестранно управление на общественото производство и потребление от самите производители във формата на свободни, федеративно свързани помежду си икономически (стопански) групировки, чиито делегати същевременно ще съставят и политическото представителство на общината. По този начин класата на професионалните политици трябва да бъде изместена от съветите на компетентните и насилническата политика на държавата да отстъпи място на мирната стопанска политика на общините.

В същото време Бакунин беше обрисувал ясно в своята известна реч на конгреса на Лигата за мир и свобода в Женева (1867) принципа на политическия федерализъм и особено на неговото значение за мира между народите.

"Всяка централизирана държава, казваше великият руски революционер, колкото и за либерална да се представя или дори каквато и републиканска форма да има, е по необходимост един потисник и експлоататор на работните народни маси в полза на привилегированите класи. Тя има нужда от армия, която да държи тези маси за юздите, и наличността на тази въоръжена сила я води към война. Затова аз идвам до заключението, че международният мир е невъзможен, докато не бъде приет следният принцип с всичките следващи от него заключения. Всяка нация, безразлично дали е слаба или силна, малка или голяма, всяка провинция, всяка община има абсолютното право да бъде свободна, автономна, да живее съгласно собствените си интереси и частни нужди и да се самоуправлява. В това си право всички общини и нации са до такава степен солидарни, че този принцип не би могъл да се накърни макар и само по отношение на една-единствена от тях, без да се поставят всички други в опасност."

Парижката комуна даде един мощен тласък на идеите за комунална автономия и федерализъм, особено в редовете на Интернационала. След като Париж се отказа доброволно от своите централистични привилегии над всички останали общини във Франция, комуната стана изходна точка на едно съвсем ново движение, което противопостави на централистичния принцип за единството на държавата - федерацията на общините. Общината стана политическата единица на бъдещето, основата на една нова обществена култура, която се развива органически от долу на горе и при която няма да се диктува на хората автоматически по един изкуствен начин от горе, от някаква си централна власт. Така се рисува пред нас картината на новата бъдеща обществена организация, при която ще бъде даден най-широк простор на инициативата на личността и групите и при която същевременно духът на общността и на общите интереси ще намери у, всеки един своя жив израз.

Докато държавносоциалистически и якобински елементи в Интернационала продължаваха да защитават централизма, за свободняшките елементи в недрата на великия работнически съюз федерализмът стана политически идеал на бъдещето и основа на техния принцип на организация в настоящето. Това обстоятелство доведе до вътрешната борба между централисти и федералисти, вследствие на която Интернационалът трябваше да загине. Опитът на Генералния съвет, който беше под прякото влияние на Маркс и Енгелс, да даде на Интернационала една, строго централистична форма и да го постави в услуга на известни политически партии, трябваше да се сблъска с решителната съпротива на федералистите. По този начин биде предизвикано сред модерното работническо движение онова голямо разцепление, което и до днес не е преодоляно поради това, че се отнася до противоречия от изключително принципно значение.

Политическият централизъм вероятно не би могъл да се развие до тази степен, ако не беше намерил в модерната тежка индустрия и нейните непосредствени влияния една мощна опора. Когато първоначално се появи капиталистическата тежка индустрия в Англия, в най-важните клонове на производството се установи една очевидна централизация. Тази централизация на индустрията в известни места доведе представителите на модерната политическа икономия до точно определени заключения. В нея се съзря не едно преходно явление, а по-скоро постоянен факт, който е тясно свързан с цялото съществуване на съвременния начин на производство, та дори се счете като пряк продукт на последния. За големите основатели на съвременната политическа икономия централизацията на индустриите и модерното разпределение на труда бяха откровението на една нова епоха, пълна с неограничени възможности, и впечатлението от новите явления бе тъй голямо, че дори в социалистическия лагер свикнаха да виждат в тях исторически необходимите предусловия за

осъществяването на социализма. Въсщност това са предусловията за съществуването на капиталистическата система на експлоатация, които стоят в най-остро противоречие със социализма. Хиляди симптоми от всички области на нашия съвременен икономически живот ни показват днес какви ужасни въздействия и опасности за физическото и духовното развитие на производителите и въобще за нормалното състояние на обществото крие в себе си тази нездрава система. Зеещото неразбирателство между нашата индустрия и земеделие, злополучното противоречие между умствена и ръчна работа са едно указание за това. Не централизация, а децентрализация на индустрията; не разделение на труда, а единение на труда трябва да бъде лозунгът на нашия стопански живот; само този е пътят, водещ към социализма.

Че всичко това не е едно произволно твърдение, а отговаря напълно на конкретните факти на нашето съвременно индустриално развитие, свидетелстват все повече и повече увеличаващата се децентрализация в индустриите и последните методи в модерното земеделие. Беше време, когато се вярваше, че младата тежка индустрия ще остане свързана само с определени страни. Адам Смит и многобройните му последователи бяха твърдо убедени в правотата на тази мисъл. Практическият опит обаче ни доказва, че този възглед е бил погрешен. Модерната тежка индустрия обхваща все повече страни и днес всеки народ е обзет от тенденцията да се освободи от икономическата зависимост от съседите си и да бъде индустриално самостоятелен. Същият процес продължава и вътре в отделните страни; всяка провинция, всяка отделна област се стреми да стане по възможност индустриално независима.

Като вземем под внимание още и развитието на модерното земеделие, особено в интензивното подобрене на почвата, то ясно проличава, че нашето стопанско развитие се е насочило по един път, който в края на краищата ще ни изведе към това, че всяка община ще произвежда по възможност самостоятелно своите индустриални и земеделски артикули. Усъвършенстването на нашата техника и механизация, което прави възможно набавянето от всяка община на сложен апарат от технически оръдия и инструменти, е най-добрата гаранция за рационалната целесъобразност на това развитие.

Петър Кропоткин ни е изложил много ясно с неизчерпаем материал от факти пътя на това развитие в своето блестящо съчинение "Полета, фабрики и работилници" - едно от най-значителните съчинения, които е дала цялата социалистическа литература в последните 30 години. Ако всичките марксихески критици от разните нюанси все пак и все още твърдят, че революционните синдикалисти и анархистите искат да се възвърнат към дребнобуржоазния

начин на производство от един минал период, това доказва само колко дълбоко още са затънали самите те в догмите на буржоазната национална икономика и че те не са могли да се освободят от нея, както и от теорията за политическия централизъм, който също тъй произлиза от буржоазните идейни сфери.

Ако Прудон и Бакунин все още държаха за централизма в стопанството, понеже не можеха още в своето време да предвидят и схванат бъдещите перспективи на индустриалното развитие, то научното изследване на Кропоткин донесе доказателството, че федерализмът е възможен и в стопанската област, откривайки ни съвсем нови изгледи за бъдещето. Едва чрез тези резултати на научно изследване федералистичната идея за съюз на свободни и самостоятелни общини доби своето пълно значение. Наистина има известни клонове от производството, като например минната индустрия, които остават винаги свързани към определени области; но това никак не изменя общото правило, нито пък факта, че и в такива области производствената дейност на хората може да бъде напълно преобразувана, щом като не бъде повече подложена на експлоатация от известни класи на обществото.

Едно от най-важните възражения, които привържениците на централизма в съвременното работническо движение отправят към федералистите, е твърдението, че федерализмът водел до разцепление на силите, които можели да бъдат държани в единство само посредством строга централизация. Като че ли централизмът е бил някога в състояние да попречи на разцепленията в движението, които са били основани на логиката на фактите. Съществуването на така наречените комунистически партии в различните страни е жив пример за противното на това твърдение. Никога по-рано централизмът не е бил култивиран до такава степен в едно движение, както това е в комунистическите партии. Всеки е подчинен на една желязна партийна дисциплина и всички пароли, които идват от Москва, биват безусловно и без съпротивление приемани от партиите на отделните страни. Чрез диктувани от горе "прочиствания" на партията се стремят да я предпазят от всяко самостоятелно действие и са винаги готови да анатемосат онези, които все още не са загубили способността за самостоятелно мислене. А резултатът? Погледнете само онзи безреден куп развалини от минало величие, които днес могат да бъдат придържани криво-ляво една към друга само чрез финансова връзка. Процесът на разцеплението е станал сред съвременните комунистически партии едно хронично явление. Всеки дъждовен ден - ново разцепване въпреки всичката дисциплина, въпреки всички централни пълномощия на партийното ръководство.

Трагичното обаче е това, че щом едно малцинство се е откъсвало от старата партия или е бивало изключено от нея, то първата му работа е бивала да създаде една нова централа и да продължава да върви точно по стъпките на старата партия. Измежду чудните картини, които ни е дарил тайнственият гений на великия испанец Франсиско Гоя, има една, която пада върху душата ни с тежестта на олово. Всред пустинна планинска област, по тясна планинска пътека, се движи с тежки стъпки и с приведен гръб дълга човешка верига, носеща едно тежко въже на раменете си и вървяща към неизвестна цел. Нещастниците обаче са слепи и се движат постоянно в кръг, така че идват на едно и също място, без и да подозират това. Тази рисунка неволно ни напомня безумното поведение на нашите ултрацентралисти, които са обхванати от същата властническа треска като нашите милитаристични властелини, които мислят, че с живи хора може да се работи както с шахматни фигури. Всичките недостатъци се търсят в случайния състав на централата и поставят една по-добра на нейно място. Новата централа трябва първоначално да се съобразява малко повече с мнението на партийните другари; това е обаче въпрос на време и в края на краищата и тя също ще се постави над правата и желанията на плебейството като всяка централа, тъй като в естеството на всяко управляващо тяло е да подценява масата и да поддържа в себе си болезненото съзнание за собствено величие. Тя също ще чувства всяка критика на делата си като едно оскърбление на "Величеството" си и ще се опълчи с най-тежките си оръдия срещу критиците не защото се състоят от лоши и безсъвестни хора, а просто затова, защото е централа, сиреч тяло, създадено за духовното опекуство над обикновените партийни членове. Злото лежи не в случайната форма и състав, а в съществуването на централата. Да се посяга само на формите, значи да не се разбира същността на работата, което означава увековечаване кръговрата на слепотата.

Централизмът остава едно механическо обединение на силите и тъкмо поради това той не развива никаква сила, а само парализира всяка такава. Правейки от хората марионетки, той

убива у тях най-ценните им качества: самостоятелността на мисълта и чувството за лична отговорност. За едно правителство това е безусловно желана цел, тъй като самостоятелното мислене никога не е било силната страна на лоялния поданик, който е идеалът на всяко правителство. Но това, което е добро за едно правителство, е съдбоносно за работническото движение. Във великата борба за социално освобождение работническата класа се нуждае от пълното развитие на всичките си духовни способности и всяко ограничение на последните може само да ѝ увреди. Тъй като освобождението ѝ не ще дойде от горе, а ще бъде по-скоро резултат на собствената ѝ сила и ум.

Възпитанието в социализъм не се състои нито в дърдоренето на революционни фрази, нито в пушането на бюлетинката в урните. Социалистическото възпитание значи по-скоро поучаване работниците как се управлява производството, как може да се организират индустрията и земеделието на нови основи и как трябва да се урегулира разпределението на продуктите. А за това е нужно най-широкото развитие на всички духовни сили, които работническото притежава, и изключването на всички чисто механически форми на организация, които допринасят само за задушаването на естественото развитие на тези сили. Организацията трябва да е като някоя тънка дреха, за да може да се нагласява според движението на тялото, тя не трябва да го смразява в мъртви форми или да го ограничава с редица предписани автоматични движения.

Една такава организация е федерализмът, който не означава някакво раздробление на силите, както тъй често подхвърлят зли или глупави критици. Не, федерализмът означава живо обединение на всички обществени енергии, на базата на общите интереси и убеждения, която база намира непосредствения си израз в самостоятелната дейност на всеки един и в свободното съглашение с всички останали. И тъкмо за това ние имаме двоен и троен интерес в нашите собствени редове федерализмът да не бъде изопачен до безсмислена карикатура и да не държим него отговорен за слабости, които по съществува си са му съвсем чужди. Доколкото разбирам, точно у нас в Германия, където работническото движение се е развивало десетки години в централистичен дух, човек е лесно склонен да попадне в една друга крайност, а именно или да отхвърли въобще организацията като такава, или пък да се обяви за един ограничен партикуларизъм. В интерес на нашето движение ние трябва решително да се противопоставим на всички подобни стремления, ако не искаме да загинем от тази болест.

Сега ми остава, другари, още да се занимавам малко по-подробно с възраженията и предложенията, с които известни другари мислят, че могат да премахнат действителни или мними слабости в нашето движение. Ще приказвам строго по същество и ще изключая всеки личен елемент. Още по-рано казах, че според моето мнение една значителна част от недоразуменията, които се създадоха между стария секретариат и една част от другарите, са изкуствено създадени и чрез нервния тон, който приеха обясненията, още повече се задълбочиха. Аз нямам причини да защитавам на всяка цена секретариата, нито пък имам някакво основание да се нахвърлям срещу критиците му. Както ви е известно, не съм член на секретариата и вероятно никога няма да бъда такъв, тъй като имам други работи за изпълнение. Мене ме интересуват само основанията от принципно естество, доколкото въобще има такива. Затова не ще се занимавам с личните обвинения и клевети, тъй като в тях виждам признак на морална слабост. Който има да представя едно добро дело, никога не ще има нужда да прибегва до лична ненавист и унижение на действителния или мнимия противник. Такива методи осъждат винаги сами себе си и би трябвало в интереса на движението, както и от взаимно уважение и търпимост, винаги да се избягват.

И днес, тук, също се изказа опасението, че чрез нарастването на синдикалното движение скоро ще настъпи опасността от едно издребняване на същото. Това бяха особено другари от анархистичното движение, които издигнаха това възражение и трябва да признаем, че не може да се отрече известно оправдание. Всяко движение е изложено на опасността от известно духовно издребняване, щом се разрасне; дори и едно чисто анархистично движение не прави изключение от това правило, тъй като в този случай външният етикет играе съвсем малка роля. Но тъкмо поради това, че винаги трябва да се предвижда тази опасност, необходимо е побудните другари да не оставят нито един случай неизползван, за да допринесат за вътрешното школуване и духовното развитие на членовете. Тази работа лежи тъкмо в естеството на всяко

истинско федералистично движение, и трябва да се извършва, за да се поддържа то на нужната духовна висота. Анархизмът е също тъй един обществен идеал и се отнася не само за едно малцинство, а за всички. Следователно и анархистите трябва да се подчинят на тази необходимост, ако не искат да останат една секта без всякакво влияние. По този въпрос аз не виждам друг изход и не вярвам да се намират много другари, които да мислят иначе по него.

Но има и друг един въпрос, който игра значителна роля още на Дюселдорфския конгрес и се преплете в дебатите и на настоящия. Това е въпросът, дали синдикализмът задоволява сам себе си или не. Има синдикалисти, които твърдят първото, а има и анархисти в синдикалното движение, които най-решително се противопоставят на това мнение. И двете страни имат естествено неоспоримо право да защитават становището си и това би бил най-последният спорен въпрос, който би могъл да ни разцепи. В синдикалното движение има място и за отявлените анархисти, както и за така наречените чисти синдикалисти, които са на мнение, че синдикализмът задоволява сам себе си. За мен целият въпрос е академически или, по-добре казано, той е така погрешно поставен, че по необходимост води до недоразумения.

На мнение съм, че синдикализмът не може да бъде достатъчен сам за себе си, понеже постоянно е изложен на духовните и материалните влияния на окръжаващия го свят и е взел много от съществените си съставни части от други идейни течения, които са съществували преди нас. Но задайте същия въпрос по отношение на други социални движения и се попитайте дали въобще бихте могли да дойдете до някой друг резултат. Има ли въобще в света някоя идея или нещо, което да задоволява само себе си? Теолозите и метафизиците твърдят, че Бог задоволявал сам себе си, но дори и това не изглежда да е право. Господ в известен момент от съществуването си е "сътворил света" - едно доказателство за това, че той все пак е искал "да има компания". В света има именно само допълнение и никакви самозадоволявания. Затова казваме, че синдикализмът и анархизмът взаимно се допълват. Синдикалното движение би загубило първоначалния си характер и би деградирало до едно обикновено професионално движение в същия момент щом загуби от погледа си великите принципи на свободния социализъм или, за да се изразя по-ясно, на анархистическия комунизъм. Като синдикалистично движение то тогава би съществувало, но не би било друго освен една обикновена професионална организация, която ще се занимава с въпроса за надниците и други подобни неща. Това също би имало своето оправдание, но тогава великият подход за преобразуване на обществото в духа на свободния социализъм би бил изключен, а той е който придава на синдикалистичното движение действителното му значение.

Също тъй казвам и на другарите анархисти: ако нищо положително не може да се отбележи в бъдеще, продължавайте да се организирате в малки групи, за да вършите работата си. Обаче не забравяйте: чрез просветни групи, общества за дискусии, свободни издателства и пр. се върши наистина една извънредно полезна работа, но ново общество в духа на безвластния комунизъм не може да се изгради чрез тях. За целта е нужно: икономически съюз, работническо движение. Анархизмът би останал безплоден, ако не забие корените си в работническото движение също така, както и всяка борба би била безплодна, ако тя не бъде одухотворена от великите идеи на безвластническия социализъм. Затова двете движения трябва да се допълват едно друго и колкото по-съгласувано и по-обширно става това допълнение, толкова по-скоро ще удари часът на освобождението.